

Frane Ivković

Historijski arhiv Zadar
Ruđera Boškovića bb
Zadar

ORGANIZACIJA UPRAVE U DALMACIJI ZA VRIJEME DRUGE AUSTRIJSKE VLADAVINE 1814-1918.

UDK 353 (497.13 Dalmacija) "1814/1918" (091)

Pregledni članak

Primljeno: 1. 07. 1991.

Autor u ovom radu prikazuje razvoj uprave u Dalmaciji za vrijeme Druge austrijske vladavine od 1814. do 1918. Daje opći povijesni prikaz prilika u Dalmaciji koje su utjecale na razvoj uprave. Opisuje organizaciju uprave i sudstva, jer se upravne od sudskih funkcija odvajaju tek 1868. godine, kao i razne upravno izvršne organe.

OPĆE POVIJESNE PRILIKE U DALMACIJI ¹

Politička zbivanja u Europi koncem 18. i početkom 19. stoljeća odrazila su se i na istočnoj obali Jadrana.

¹ Prigodom rada na ovom referatu korištena je sljedeća literatura, novine i zbirke zakona:

Stjepan Antoljak, Kako je nastala pokrajina kraljevine Dalmacije, u: Časopis za hrvatsku povijest III, Zagreb 1943.

Ivan Beuc, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945), Zagreb 1969.

Pavao Butorac, Boka Kotorska nakon pada mletačke republike do Bečkog kongresa (1797-1815), u: Rad JA 264, 265, Zagreb 1938.

Ferdo Čulinović, Državno pravna historija jugoslavenskih zemalja, Zagreb 1961.

Ferdo Čulinović, Zadarska rezolucija, u: Zbornik, Zadar, Zagreb 1964.

Dinko Foretić, Borba za ponarodivanje općina u Dalmaciji (1865-1900), Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, u: Zbornik, Zagreb 1969.

Mirom u Campo Formiju 1797. godine prestala je mletačka vlast u Dalmaciji. Ugovorom o primirju u Leobenu (17. listopada 1797.) Austrija je dobila Dalmaciju s Bokom kotorskom. Ta prva austrijska uprava trajala je osam godina i u tom kratkom razdoblju izvršene su znatne sudske i upravne reforme.

Austrijsku reorganizaciju uprave i sudstva prekinula je francuska okupacija Dalmacije 1806. godine. Poslije poraza Austrije kod Austerlitz (2. prosinca 1805.), Austrija se mirom u Bratislavi, 26. prosinca 1805. godine, morala odreći Dalmacije. Francuske trupe zauzele su Dalmaciju sredinom 1806. godine i ostale u njoj do Napoleonovog sloma 1813. Pod francuskom vlašću Dalmacija je prošla kroz dvije faze svoga državnog razvitka. U prvom razdoblju od 1806. do 1809. godine Dalmacija se nalazila u sastavu francuske Kraljevine Italije, a u drugom razdoblju od 1809. do 1815. (stvarno do 1813., jer je Austrija već tada ponovno zauzela Dalmaciju) ulazi u sastav Ilirskih provincija sa sjedištem u Ljubljani.

Karakteristika francuske uprave je u tome, što je u kratkom vremenu nastojala primijeniti u Dalmaciji moderne građanske zakone i odvojiti sudstvo od uprave pa je u tom smislu izvršila organizaciju uprave, sudstva te raznih izvršno-upravnih organa. Francuske pokušaje da to i provede prekinula je Austrija ponovnom uspostavom svoje vlasti u Dalmaciji od 1815. do 1918. godine.

Naime, austrijske trupe ušle su u Dalmaciju u prosincu 1813., u Dubrovnik u siječnju 1814. i u Boku kotorsku u srpnju 1814. godine. Na Bečkom kongresu 1815. godine navedeni posjedi priznati su Austriji.

Cesare Garibaldi, Manuale del regno di Dalmazia per l'anno 1879, god. VIII, Zadar 1879.

Romano Jelić, Zdravstvo Benkovačkog kraja do 1941., Benkovački kraj kroz vjekove, u: Zbornik, Benkovac 1987.

Valentino Lago, Memorie sulla Dalmazia, tom I, Mleci 1868.

Francesco Madirazza, Storia e costituzione del comuni Dalmati, Split 1911.

Luigi Maschek, Manuale del regno di Dalmazia, god. I, Zadar 1871.

Vjekoslav Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću, Zagreb 1959.

Vjekoslav Maštrović, Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX. i početka XX. stoljeća (Jadertina Croatica), Zagreb 1979.

Grga Novak, Prošlost Dalmacije, knj. II, Zagreb 1944.

Šime Peričić, Vojna krajina u Dalmaciji, u: publikacija Vojne krajine u jugoslavenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699. (naučni skupovi SANU), knj. XLVII, Odelenje istorijskih nauka, knj. 12. Beograd 1989.

Ivo Perić, Dalmatinski sabor 1861-1912. (1918) god., Zadar 1978.

Ferdo Šišić, Kako je postao geografski pojam Dalmacije, u: Alamanah Jadranska straža za 1927.

GAZZETTA DI ZARA, god. 1832-1850.

GLASNIK DALMATINSKI, god. 1849-1866.

GEOGRAFSKE I TOPOGRAFSKE KARTE DALMACIJE I SUSJEDNIH OBLASTI,

Historijski arhiv Zadar

LIST DRŽAVNIH ZAKONA I NAREDBI ZA KRALJEVINU DALMACIJU, god. 1875-1918.

MISCELLANEA, ARHIVALJE, Historijski arhiv Zadar

RACCOLTA DELLE LEGGI ED ORDINANZE PER LA DALMAZIA, god. 1819-1848.

ŠTAMPE, Historijski arhiv Zadar

Tako je započeo dugi period austrijske uprave u Dalmaciji, koja se od 1817. naziva Kraljevina Dalmacija. Kao zasebna austrijska pokrajina podvrgnuta je centralističkoj vlasti u Beču, bez ikakve samouprave, a apsolutističku politiku provodio je kancelar Metternich, gušeći volju naroda za sjedinjenjem Dalmacije s Banskom Hrvatskom. Narodni interesi ipak se nisu mogli potpuno obuzdati, što je došlo do izražaja u Ilirskom pokretu koji je imao brojne pristaše u Dalmaciji.

Borba za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom posebno se pojačala revolucionarne 1848. godine. Te godine dolazi do smjene na prijestolju: Metternich se morao odreći dužnosti kancelara, ukinuta je cenzura, donesen je ustav, novi car postao je Franjo Josip I, za gubernatora Dalmacije imenovan je ban Jelačić koji nikad stvarno nije postao guverner Dalmacije. Ustav koji je car oktobrom 7. ožujka 1849. nije stupio na snagu, a krajem 1851. uvodi se ponovno apsolutizam, nazvan po ministru unutrašnjih poslova Bachu - Bachov apsolutizam. Punih 10 godina nije se raspravljalo o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom.

Nezadovoljstvo naroda, vojni porazi koje je Austrija doživjela 1859. u borbi protiv Sardinije i Francuza i sve veća financijska i moralna kriza prisilili su cara da napusti apsolutizam i uspostavi ustavnost. U rujnu 1860. sastalo se prošireno "Carevinsko vijeće" u Beču, koje je raspravljalo o raznim pitanjima, među kojima o unutarnjem uređenju Austrije, kao i o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. Jedni su bili za sjedinjenje, a drugi protiv. 20. listopada 1860. godine objavljena je carska diploma kojom se najavljuje napuštanje apsolutističkog te uvođenje ustavnog vladanja. U diplomi je naglašeno da će se ubuduće zakoni donositi i ukidati jedino uz sudjelovanje zemaljskih sabora i državnog vijeća. Carskim patentom od 26. veljače 1861. uspostavljeno je ustavno stanje. Dalmacija te godine dobiva svoj Sabor sa sjedištem u Zadru i od tada šalje svoje zastupnike u Carevinsko vijeće u Beč.

Ovdje treba istaći jednu specifičnost Dalmacije (kod nas ju je prvi uočio Ferdo Čulinović²), koja se po austrijskim zakonima smatrala austrijskom pokrajinom, a po hrvatsko-ugarskom državnom pravu hrvatskom pokrajinom. Po "Osnovnom državnom zakonu" Austrije od 21. prosinca 1867. godine Dalmacija je proglašena i uređena kao austrijska pokrajina. Međutim, po Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868., koju je također sankcionirao austrijski car, Dalmacija je proglašena sastavnim dijelom Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. "Dakle - u isto vrijeme važila su za Dalmaciju dva zakona koja su međusobno bila suprotna. U političkom razvitku Dalmacije prevagu je odnio austrijski dvor, kojemu je bilo u interesu da i dalje odvaja Dalmaciju od Hrvatske."³

Poslije Hrvatsko-ugarske nagodbe vlada je pooštrila svoju borbu protiv pokreta za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, podupirala je autonomaše i talijanizaciju, a progonila hrvatski narodni element u Dalmaciji.

² Čulinović, 1961, 216; Maštrović, 1959, 6.

³ Čulinović, 1961, 217.

Nakon okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine odnosi u političkom životu Dalmacije se mijenjaju. Razvila se borba oko pitanja da li je Bosna i Hercegovina hrvatska ili srpska, što dovodi do rascjepa u Dalmatinskom saboru između hrvatskih i srpskih pokrajina, dok su do tada hrvatsko-srpski odnosi bili jedinstveni. Srpski poslanici su isticali da Dalmacija treba biti autonomna.⁴ Te suprotnosti između Hrvata i Srba vješto je koristila bečka vlada za sprovođenje svoje politike u Dalmaciji - *divide et impera*.

No, potkraj 19. i početkom 20. stoljeća javlja se nova politika o nužnosti sloge i jedinstva između Hrvata i Srba te sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. To je došlo do izražaja u "Riječkoj rezoluciji", a naročito u "Zadarskoj rezoluciji" iz 1905.⁵ Zahtjevima za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom Beč nije udovoljio, taj problem je riješen tek 1910. kada je raskinuta državno-pravna veza Dalmacije s Austro-Ugarskom Monarhijom.

Organizacija uprave

Prva briga Austrije, kada je dobila Dalmaciju, bila je da organizira upravu i sudstvo. Organiziranje uprave povjereno je posebnoj Dvorskoj komisiji u Beču. Među prvim prijedlozima bio je taj, da bivše Ilirske provincije tvore jednu kraljevinu "KRALJEVSTVO ILIRSKO" koje bi imalo dva gubernija: ljubljanski i zadarski⁶. Međutim, to se nije ostvarilo; novi prijedlog od 1. veljače 1816. bio je da se Ilirske pokrajine združe pod imenom "KRALJEVSTVO ILIRIJA I DALMACIJA"⁷, ali ni to nije prošlo. Prema Carskom patentu od 3. kolovoza 1816. o osnutku Kraljevine Ilirije, Dalmacija, u čiji su sastav ušli Dubrovnik i Boka kotorska tretira se kao posebna cjelina, od 1817. nazvana Kraljevina Dalmacije, izravno podvrgnuta Beču, s talijanskim službenim jezikom.⁸ Glavni grad Kraljevine Dalmacije bio je Zadar. Na čelu pokrajinske uprave stajao je gubernator (već od 1813. general Tomašić) koji je imao i vojnu i civilnu vlast sve do 1902. godine kada se te dvije funkcije odvajaju.⁹ Uz namjesnika postoji Zemaljska vlada (*Landesgubernium*) kao najviši organ pokrajinsko-činovničke uprave koja od 1852. dobiva naziv Namjesništvo (*Luogotenza*)¹⁰. Pokrajinska vlada bila je izravno podvrgnuta ministarstvima u Beču. Područje Dalmacije se koncem 1815. godine dijeli na okruge: zadarski, splitski, dubrovački i kotorski, a već početkom 1816. dijeli se na pet okruga: zadarski, splitski,

⁴ Čulinović, 1961, 216.

⁵ Čulinović, 1964, 249-270.

⁶ Antoljak, 237.

⁷ Antoljak, 238.

⁸ Antoljak, 239; Butorac, 117.

⁹ Perić, 9, 38-41.

¹⁰ Lago, 397. donosi podatke da je promjena izvršena 1. lipnja 1852. Isto donosi i GLASNIK, br. 45 od 4. lipnja 1852., a ne 1850. kako navode neki autori. Istina, bila je izdana naredba ministra unutarnjih poslova 19. kolovoza 1850. o upravnom uređenju Dalmacije, gdje se vidi da na čelu uprave stoji namjesnik, GLASNIK, Dodatak k br. 71, ali ta naredba nije provedena u djelo.

makarski, dubrovački i kotorski.¹¹ U zadarski okrug ulazi 18 kotarskih općina: Zadar, Nin, Biograd, Sali, Silba, Obrovac, Novigrad, Benkovac, Skradin, Šibenik, Tjjesno, Zlarin, Knin, Biskupija, Drniš, Mirilović, Pag i Rab.¹²

Splitski okrug ima 22 kotarske općine: Vrlika, Bristivica, Lećevica, Kaštel Kambelovac, Klis, Muć, Split, Nerežišće, Pučišće, Hvar, Starigrad, Vrboska, Jelsa, Sveti Juraj, Vis, Komiža, Solta, Trogir, Bosiljana, Sinj, Uljane i Bajagić.¹³

U makarski okrug ulazi 11 kotarskih općina: Imotski, Studenci, Čista, Grabovac, Omiš, Zagvozd, Župa, Vrgorac, Makarska, Drvenik i Opuzen s Metkovićem.¹⁴

Dubrovački okrug sastoji se od nekadašnje Dubrovačke republike i korčulanskih otoka.¹⁵

Kotorski okrug obuhvaća kotorsko i čitavo prijašnje mletačko-albansko područje.¹⁶

Makarski okrug ukida se 1818. godine, a njegovo područje pripaja se splitskom okrugu.¹⁷

Na čelu okruga stajao je okružni poglavar. U sjedištima okruga (Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru) osnovana su 1818. okružna poglavarstva (*pretura politica*) za upravne poslove, a gradske preture (*pretura urbana*) za sudske poslove, dok su se po drugim kotarima uprava i sudstvo obavljali zajedno.¹⁸

Prvu veću organizaciju uprave u Dalmaciji Austrija je provela 1823. godine na osnovi odluke donesene 4. svibnja 1821., a objavljene 1822., prema organizacionom sustavu općina u pokrajini Lombardo-Veneto od 1816. godine. U Okrugu Kotor ta je odluka stupila na snagu 1836.¹⁹ Prema ovoj podjeli Dalmacija se dijeli na četiri okruga: Zadar, Split, Dubrovnik i Kotor. Okruzi se dijele na kotareve, a ovi na općine. (Vidi prilog: Ustrojstvo uprave 1836.)²⁰

¹¹ Lago, 387. navodi pet okruga koji su počeli djelovati 1. siječnja 1816. a okrug Makarska prestaje djelovati 1817.; Antoljak, 337-338, navodi pet okruga i donosi podatke koliko kotara obuhvaća svaki okrug, površinu u talijanskim miljama, broj mjesta, broj duša i sjedište.

¹² Antoljak, 337, Oznanjenje o osnivanju okružnog poglavarstva u Zadru 3. prosinca 1816. (HAZd), MISCELLANEA, sv. CXLV, pozicija br. 46.

¹³ Antoljak, 337; HAZd Oznanjenje o osnivanju okružnog poglavarstva u Splitu, od 5. listopada 1816., MISCELLANEA, sv. CXLV, poz. 45.

¹⁴ Antoljak, 237, HAZd Objava o osnivanju okruga u Makarskoj od 30. kolovoza 1816., MISCELLANEA, sv. CXLV, poz. 42.

¹⁵ Antoljak, 330; HAZd, Objava o osnivanju okruga u Dubrovniku od 23. prosinca 1815., MISCELLANEA, sv. CXLV, poz. br. 43.

¹⁶ Antoljak, 338.

¹⁷ Maštrović, 1959, 67.

¹⁸ Maštrović, 1959, 67; Čulinović, 1961, 211.

¹⁹ Lago, 309 i 391; RACCOLTA 1822, 279-310. donosi Pravilnik o organizaciji komuna i teritorijalnu podjelu.

²⁰ Lago, 389 i tablica 11; Maštrović, 67; ZADARSKA OZNaNJENJA br. 417, str. 204; RACCOLTA, 1838, str. 623-624.

USTROJSTVO UPRAVE 1836.

Okrug	Kotar	Općine
ZADAR	1. Zadar	Zadar, Nin, Biograd, Sali, Silba
	2. Obrovac	Obrovac, Novigrad, Benkovac
	3. Šibenik	Šibenik, Zlarin, Tijesno
	4. Knin	Knin
	5. Drniš	Drniš
	6. Skradin	Skradin
	7. Pag	Pag
	8. Rab	Rab
SPLIT	1. Split	Split, Kaštel Lukšić, Kaštel Kambelovac, Klis, Muć, Šolta
	2. Trogir	Trogir, Kaštel Novi, Bosiljina, Bristivica, Lečevica
	3. Sinj	Sinj, Vrljika
	4. Makarska	Makarska, Drvenik, Vrgorac
	5. Imotski	Imotski
	6. Omiš	Omiš
	7. Opuzen	Opuzen, Metković
	8. Brač	Supetar, Nerežišće, Sutivan, Milna, Pučišće, Bol, Postire
	9. Hvar	Hvar, Starigrad, Jelsa, Vrboska, Sućuraj
	10. Vis	Vis, Komiža
DUBROVNIK	1. Dubrovnik	Dubrovnik, Dubrovačka Rijeka, Breno (Župa Dubrovačka), Zaton, Lopud, Koločep, Šipan
	2. Cavtat	Cavtat, Pridvorje, Pločice
	3. Slano	Slano, Imotica, Lisac, Ston, Janjina
	4. Pelješac	Pelješac, Kuna, Trpanj
	5. Korčula	Korčula, Blato
	6. Mljet	Mljet
	7. Lastovo	Lastovo
KOTOR	1. Kotor	Kotor, Krtole, Župa, Dobrota, Lastva, Mula (Muo), Prčanj, Stoliv, Tivat
	2. Herceg-Novi	Herceg-Novi
	3. Risanj	Risanj, Perast
	4. Budva	Budva, Paštrović, Majni, Brajčić, Pobori

Prema navedenoj organizaciji uprave, u Dalmaciji ima 4 okruga, 29 političkih kotara i 89 općina.

Prema organizaciji iz 1822. godine, općine su bile osnovne političko-teritorijalne organizacije upravopolitičkog sustava austrijske uprave u Dalmaciji.²¹ Na čelu općine koja se nalazila u sjedištu okruga ili kotara, stajao je načelnik (*podestà*), a u ostalima, načelnik sindak (*sindaco*) te podnačelnik (*vice sindaco*). Te općine imale su općinsku upravu i općinsko vijeće. Općinsko vijeće u okružnim mjestima brojilo je 15 članova, a u kotarskim 9. Kotarski poglavari u Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru bili su istovremeno i načelnici dotične općine. Izbor članova općinskog vijeća obavljao se svake treće godine. Načelnike, prisjednike, sindike i vice sindike birala je vlada svake treće godine. Općine su se sastojale od više naselja.²² Naselja u kojima je živjelo najmanje 25 obitelji imala su seoskog glavarara (*capovilla*). Seoski glavar je po potrebi imao po jednoj pristava (*aggiunto*) i čauša (*kurira*). Služba im je trajala tri godine, a mogla se i ponoviti. Njih je imenovalo okružno poglavarstvo.

Općine nisu imale nikakvu autonomiju već su bile podložne nadležnim organima vlasti, što je i normalno za apsolutističke režime kakvi su bili Metternichov i Bachov.

Politički događaji izazvani revolucijom 1848. godine, kratkim ustavnim periodom od 1848. do 1851. donijeli su niz novih promjena u upravnom i sudskom uređenju Dalmacije.²³ Izdana je Naredba ministra unutarnjih poslova o upravnom uređenju Dalmacije, sastavljena na osnovi načela sadržanih u carskoj odluci od 11. kolovoza 1850. godine.²⁴ Prema toj naredbi na čelu Dalmacije nalazio se namjesnik. Pokrajina je podijeljena na sedam političkih kotara, a pojedini kotari obuhvaćaju više kotarskih sudova. Donesen je i novi općinski zakon koji nije nikada primijenjen u Dalmaciji.²⁵ Za provedbu novog uređenja Dalmacije predviđena je i posebna komisija koja je objavila oznanjenje o novom upravnom uređenju Dalmacije.²⁶ Ta se podjela nije održala.²⁷ Nova teritorijalna organizacija provedena je 1854. godine podjelom na 4 okruga, 31 politički kotar, 88 političkih općina i 743 poreske općine.²⁸ (Prilog: Ustrojstvo uprave 1854)

²¹ Sastavljeno prema Madirazza, 399-402; Foretić, 89-92; Maštrović, 1959, 67; RACCOLTA 1822, 279-298.

²² RACCOLTA 1822, donosi popis svih naselja koja ulaze u pojedinu općinu za okruge Zadar, Split i Dubrovnik, 298-310.

²³ Maštrović, 60.

²⁴ Carsku obranu i naredbu ministra unutarnjih poslova donosi GLASNIK DALMATINSKI, br. 71, g. 1850.

²⁵ Foretić, bilješka br. 9.

²⁶ Oznanjenje donosi GLASNIK DALMATINSKI pod N. 33/P.C.O., prilog br. 81.

²⁷ Maštrović, 68.

²⁸ Navedene podatke donosi Lago, 396 i u tablici 11 i 12.

USTROJSTVO UPRAVE 1854.

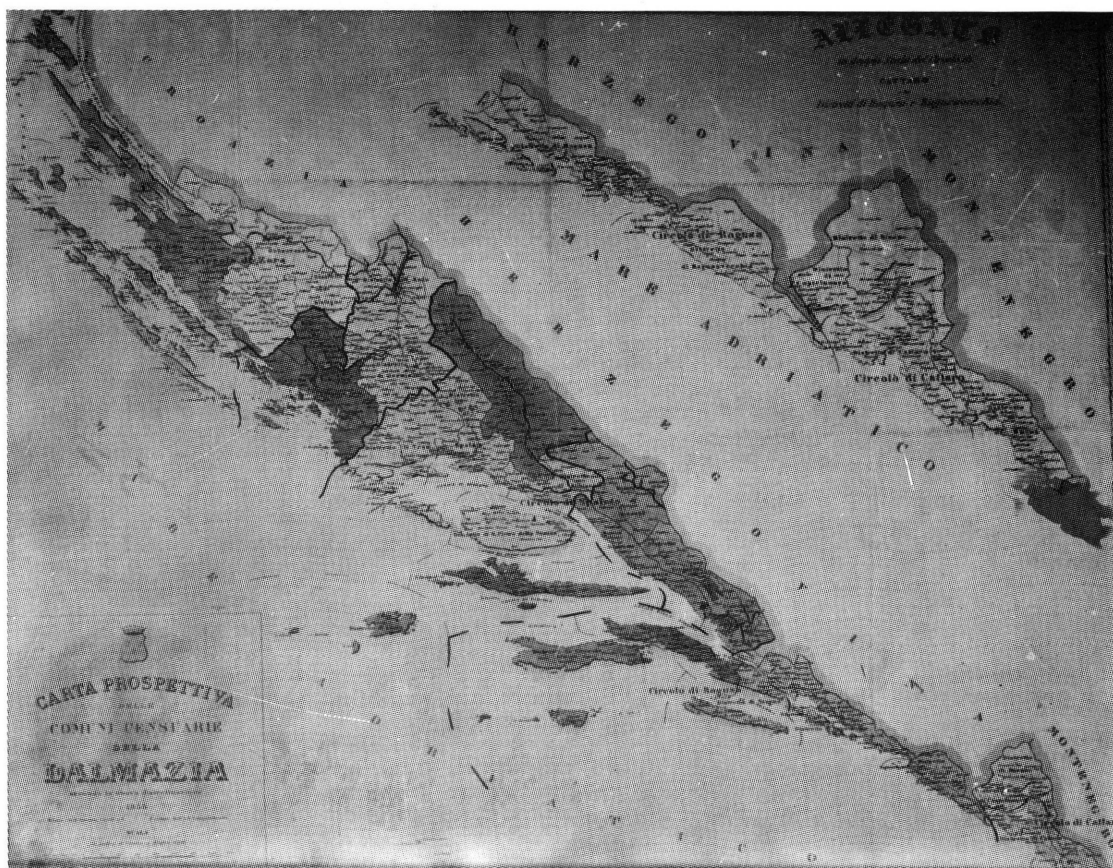
Okrug	Kotari
ZADAR	Zadar, Rab, Pag, Skradin, Kistanje, Obrovac, Benkovac, Drniš, Knin, Šibenik
SPLIT	Split, Vrgorac, Vis, Metković, Vrlika, Omiš, Makarska, Hvar, Supetar, Trogir, Imotski, Sinj
DUBROVNIK	Dubrovnik, Ston, Orebić, Cavtat, Korčula
KOTOR	Kotor, Herceg-Novi

Sljedeća tablica donosi nam podatke o tome od koliko se svaki okrug sastojao kotara, općina i glavnih mjesta kotara (sela i zaseoci²⁹), a poreske općine se vide na priloženoj karti.

Okruzi	Kotarevi	Općine	Glavna mjesta kotara (sela i zaseoci)
1. Zadar	10	17	218
2. Split	12	34	252
3. Dubrovnik	5	20	140
4. Kotor	4	17	106
Ukupno	31	88	796

²⁹ Tablica je načinjena po podacima u GLASNIK DALMATINSKI, br. 19 od 7. ožujka 1854, 1-3., koji objavljuje Naredbu ministra unutarnjih poslova, pravosuđa i financija o političkom i sudbenom uređenju Kraljevine Dalmacije. Taj broj GLASNIKA pored ostalog donosi broj okruga kotara te sela i zaseoke kotara, ali ne navodi poreske općine. Njih sam u tablicu uvrstio na osnovi podataka koje donosi Lago u tablici 12 te navodi pojedinačno 88 političkih općina i 743 poreske općine; Foretić, 90. donosi podatak da ima 89 političkih općina ali ih ne navodi pojedinačno pa se ne može utvrditi o kojim se općinama radi.

KARTA PRIKAZUJE PROJEKT PORESКИH OPĆINA I POLITIČКИH
KOTAREVA DALMACIJE IZ 1853 GODINE
HAZd: GEOGRAFSKE I TOPOGRAFSKE KARTE DALMACIJE br. 17.

U razdoblju od 1854. do 1861. neke su općine nestale pa Dinko Foretić navodi da su uoči 1861. godine bila 4 okružna poglavarstva, 31 kotar i 82 političke općine.³⁰

Potkraj 1865. ukinuta su okružna poglavarstva, a njihove funkcije djelomično preuzimaju kotari, a djelomično namjesništvo.³¹

Nova administrativna podjela Dalmacije provedena je na osnovi zakona od 19. svibnja 1868. godine. Zakonom su formirani ovi politički kotarevi: Benkovac, Dubrovnik, Hvar, Imotski, Knin, Korčula, Kotor, Makarska, Sinj, Split, Šibenik i Zadar. Također je formirano 80 političkih općina i 744 poreske općine. Sljedeća tablica nam pokazuje koje općine pripadaju pojedinom kotaru te broj poreskih općina u svakom kotaru.³²

Politički kotar	Političke općine	Poreske općine
Zadar	Zadar, Biograd, Novigrad, Nin, Silba, Sali, Rab i Pag	82
Benkovac	Benkovac, Obrovac i Kistanje	53
Knin	Knin i Drniš	72
Šibenik	Šibenik, Zlarin, Tijesno i Skradin	41
Split	Split, Kaštel Lukšić, Kaštel Sućurac, Šolta, Klis, Muć, Omiš, Trogir, Kaštel Novi, Lekijevica, Supetar, Postire, Sutivan, Nerežišće, Bol, Milna i Pučišće	117
Sinj	Sinj i Vrlika	58
Imotski	Imotski	23
Makarska	Makarska, Drvenik, Metković, Opuzen i Vrgorac	37
Hvar	Hvar, Starigrad, Vrboska, Jelsa, Sućuraj, Vis i Komiža	17
Korčula	Korčula, Blato, Lastovo, Pelješac, Trpanj, Kuna i Janjina	34
Dubrovnik	Dubrovnik, Rijeka Dubrovačka, Zaton, Lopud, Šipan, Konavle, Ston, Slano i Mljet	106
Kotor	Kotor, Tivat, Stolivo, Lastva, Župa, Krtole, Luštica, Mula, Dobrota, Prčanj, Risanj, Perast, Budva, Paštrović i Herceg Novi	104
Ukupno 12	80	744

³⁰ Foretić, 90.

³¹ GLASNIK DALMATINSKI br. 103-104 od 29. prosinca 1865. donosi Naredbu ministarstva državnog od 5. prosinca 1865. o ukidanju okružnih vlasti u Dalmaciji, a koja je trebala stupiti na snagu 1. siječnja 1866.

³² Tablica načinjena prema Maschek, 116-206.

Poslije navedenog razdoblja formirani su kotari Metković od općina Opuzen i Metković (1. studenog 1880)^{32a} te Brač sa sjedištem u Supetru (1. listopada 1903.)³³

Neke su se općine i nakon ovog razdoblja (1868) podijelile i to: od općine Knin nastaju općine Knin i Promina (21. studenoga 1882), od općine Pučišće nastaju općine Pučišće i Selca (1. lipnja 1885), od općine Sućuraj nastaju općine Sućuraj i Bogomolje (4. svibnja 1886), od općine Tijesno nastaju Tijesno i Vodice (9. kolovoza 1891), a od općine Blato nastaju općine Blato i Vela Luka (31. siječnja 1898).³⁴

U 1903. godini Dalmacija je podijeljena na 14 političkih kotara i 86 općina.³⁵ (Vidi tablicu: Političke, sudske i poreske općine Dalmacije 1903. godine)

Politički kotar (P.K.)	Sudski kotar (S.K.)	Politička općina (Pol.O.)	Poreska općina (P.O.)
Benkovac	Benkovac	Benkovac	Banjevac, Benkovac, Biljane Gornje, Brgud, Bruška, Buković, Ceranje Jagodnje Donje, Jagodnje Gornje, Kolarinc, Korlat, Kula Atlagić, Lepuri, Lišane, Lisičić, Nadin, Perušić, Polača, Popović, Pristeg, Radošinovac, Rašević, Stankovci, Šopot, Tinj, Vrana, Vukšić
Benkovac	Kistanje	Kistanje	Bjeljina, Biovčino selo, Dobropoljci, Ervenik Donji, Ervenik Gornji, Ivoševci, Kistanje, Kolašac, Modrino selo, Nunić, Parčići
Benkovac	Obrovac	Obrovac	Bilišane, Golubić, Jasenice, Karin, Krupa, Kruševo, Medvide, Muškovci, Obrovac, Selinc, Starigrad, Tribanj, Zaton, Zelengrad, Žegar
Dubrovnik	Cavtat	Cavtat	Brotnice, Cavtat, Čilipi, Drvenik, Duba, Dunavi, Gabri-li, Gjurinići, Gruda, Jasenica, Komaji, Kuna, Ljuta, Lovorno, Mihanići, Močići, Mrcinje, Obod, Pavljebardo, Pločice, Poljce Popovići, Pridvorje, Radovići, Silješki, Uskoplje, Stravča, Vitaljina, Vodovalja, Zastolje
Dubrovnik	Dubrovnik	Dubrovnik	Brašina, Brgat Donji, Brgat Gornji, Buići, Čelopeci, Čibača, Gruž, Grbovac, Makoše, Martinovići, Petrača, Plat, Dubrovnik, Soline, Zavrclje
Dubrovnik	Dubrovnik	Lopud	Lopud, Koločep
Dubrovnik	Dubrovnik	Rijeka	Čajkovića, Knježica, Komolac, Mokošica, Obuljeno, Osojnik, Petrovoselo, Prijedor, Rožat, Sustjepan, Šumet
Split	Trogir	Kaštel-Novi	Kaštel Novi, Kaštel Štaflić, Kaštel Stari

^{32a} LIST DRŽAVNIH ZAKONA... br. 43/1880. (vidi bilj. 57)

³³ Madirazza, 425-426.

³⁴ Madirazza, 464.

³⁵ Madirazza, 423-430, navodi kotareve i općine, načelnike, pomoćnike i pri-sjednike, broj stanovnika i broj kuća na temelju anagrafa od 31. prosinca 1900.

P.K.	S.K.	Pd. O.	P. O.
Split	Trogir	Trogir	Blizna, Drvenik, Bristvica, Labin, Lepenica, Ljubitovića, Marina, Okrug, Prapatnica, Prgomet, Račice, Seget, Sevid, Sitno, Sratok, Suhi Dol, Trogir, Trolokve, Vinovo, Žedno
Šibenik	Skradin	Skradin	Bratiškovci, Bribir, Čista, Deverske, Dubravice, Ostrovića, Piramatovci, Rupe, Skradin, Smrdelje, Vačane, Velika Glava
Šibenik	Šibcnik	Šibenik	Boraja, Crnica, Danilo-Biranj, Danilo-Kraljice, Donje Polje, Dubrava, Jadertovac, Konjevrate, Krapan, Lozovac, Mandalina, Primošten, Rogoznica, Slivno, Šibenik, Vrpolje, Vrulje, Zaton
Šibenik	Šibcnik	Tijesno	Betina, Jezera, Tribunj, Tijesno, Vodice, Zlosela (Pirovac)
Šibenik	Šibenik	Zlarin	Prvić-Luka, Zlarin, Žirje
Zadar	Biograd	Biograd	Banj, Biograd, Dobropoljana, Filip i Jakov, Gorica, Nevidani, Pakoštanec, Pašman, Raštane, Tkon, Turanj, Vrgada, Ždrelac
Zadar	Pag	Pag	Barbati, Dinjiška, Kolane, Novalja, Pag, Povljana
Zadar	Rab	Rab	Banjol, Barbat, Kampur, Lopar, Rab, Supetarska Draga
Dubrovnik	Dubrovnik	Šipan	Luka, Sudurad
Dubrovnik	Dubrovnik	Zaton	Brsečine, Dubravica, Gromača, Kliševo, Ljubač, Majkovi Donji, Majkovi Gornji, Mravinjac, Mrčevo, Orašac, Trsteno, Zaton
Dubrovnik	Ston	Mljet	Babinopolje, Blato, Govedari, Koriti, Maranovići, Prožura
Dubrovnik	Ston	Slano	Banići, Mravinjica, Slano, Trnova
Dubrovnik	Ston	Ston	Boljenovići, Broce, Čepikuće, Česvinica, Dančanje, Doli, Hodilje, Imotica, Lisac, Ošlje, Podimoć, Smokovljani, Sparagovići, Ston, Stupa, Točionik, Topolo, Trnovica, Visočani, Zabrdce, Zaton, Duba, Donta-Doli
Hvar	Hvar	Hvar	Brusje, Grabje, Hvar
Hvar	Starigrad	Jelsa	Jelsa, Pitve, Vrisnik, Zastražišće
Hvar	Starigrad	Starigrad	Dol, Starigrad
Hvar	Starigrad	Sučuraj	Bogomolje, Gdinj, Sućuraj
Hvar	Starigrad	Vrboska	Svirče, Vrbanj, Vrboska
Hvar	Vis	Vis	Vis
Hvar	Vis	Komiža	Komiža

P.K.	S.K.	Pol.O.	P.O.
Zadar	Zadar	Nin	Briševo, Dračevac, Nin, Poličnik, Poljica, Privlaka, Radovin, Ražanac, Suhovare, Vrsi, Vir, Visočane
Zadar	Zadar	Novigrad	Islam Grčki, Islam Latinski, Novigrad, Posedarje, Pri draga, Slivnica, Smilčić, Vinjerac
Zadar	Zadar	Sali	Brbinj, Dragova, Iž Mali, Iž Veli, Luka, Rava, Sali, Savar, Veli Rat, Žman
Zadar	Zadar	Silba	Ist, Molat, Olib, Premuda, Silba, Zapuntel
Zadar	Zadar	Zadar	Arbanasi, Bibinje, Biljani Donji, Bokanjac, Diklo, Galovac, Kali, Kukljica, Lukoran, Murvica, Petrcane, Poljana, Preko, Sestrunj, Škabrnje, Smoković, Sukošan, Sutomišćica, Ugljan, Zadar, Zemunik
Hvar	Hvar	Bogomolje	Bogomolje, Gdinj
Korčula	Korčula	Vela Luka	Vela Luka
Split	Supetar	Selca	Novoselo, Povja, Selca, Sumartin
Šibenik	Šibenik	Vodice	Vodice
Imotski	Imotski	Imotski	Aržano, Biorine, Čista, Dobranje, Grabovac, Imotski, Krstatice, Lokvičić, Lovreč, Medvodolac, Podbabje, Poljica, Postranj, Proložac, Raščani, Ričice, Runović, Slivno, Studenci, Svib, Vinjani, Zagvozd, Župa
Knin	Drniš	Drniš	Badanj, Baljke, Biočić, Bogetić, Brištani, Čavoglave, Drniš, Drinovci, Gradac, Kadina Glavica, Kaočine, Karalić, Kljake, Ključ, Kričke, Ljubostinj, Miočić, Mirilović-Polje, Mirilović-Zagorje, Mosec, Nevest, Oštrogasića, Otavice, Pakovo selo, Parčić, Planjane, Podhumci, Pokrovnik, Radonić, Rožić, Sedramić, Širitovci, Sitno, Siverić, Stikovo, Tepljuh, Trbounj, Umljanović, Unešić, Vlušić, Vinovo, Žitnić.
Knin	Knin	Knin	Biskupija, Golubić, Knin, Kninsko Polje, Markovac-Turić, Mokropolje, Očesto-Orlić, Oton, Padene, Plavno, Polača Velika, Radljevac, Radučić, Ramljane, Ridane, Strmica, Uzdolje, Vrbnik, Zvirinac, Žagrović
Knin	Knin	Promina	Bogetić, Čitluk, Lskar, Matase, Mratovo, Oklaj, Purljane, Razvade, Suknovci
Korčula	Korčula	Blato	Blato, Čara, Smokvica
Korčula	Korčula	Korčula	Korčula, Lumbarda, Pupnat, Račišće, Žrnovo
Korčula	Korčula	Lastovo	Lastovo
Korčula	Orebić	Janjina	Brijesta, Žuljana, Janjina, Koso, Popova luka, Putnikovići, Sreser, Trstenik
Korčula	Orebić	Kuna	Kuna, Oskorušno, Osobjava, Pijavičino, Podobuč, Potomje, Prizdrina

P.K.	S.K.	Pol. O.	P.O.
Korčula	Orebić	Pelješac	Kučiste, Nakovan, Orebić, Podgorje, Stankovci, Viganj
Korčula	Orebić	Trpanj	Duba, Trpanj, Vručica Donja, Vručica Gornja
Kotor	Budva	Budva	Budva, Maini Kratnji, Maini Srednji, Martinovići, Pobori Donji, Pobori Gornji, Podostrog, Prentović-Jevići, Stojanovići, Ulješić
Kotor	Budva	Paštrovići	Bečić, Blizikuće, Buljarica, Čelobrdo, Dabković, Drobnić, Denaši, Kaluderovac, Kastio, Katun, Krstac, Kuljače, Novoselje, Podbabac, Pržno, Sustjepan, Tudorović, Vrba, Žukovica
Kotor	Budva	Spič	Brca, Dendinovići, Durmani, Miljevci, Mišić, Papani, Sušanji, Sutomorje, Zagrade, Zankovići
Kotor	Herceg Novi	Herceg Novi	Baošić, Bijela, Herceg Novi, Denovići, Jošica, Kameno, Kruševica, Kumbor, Kutli, Mojdež, Mokrine, Podi, Ratiševina, Sasović, Topla, Trebeštin, Žljebi
Kotor	Kotor	Dobrota	Dobrota
Kotor	Kotor	Grbalj (Župa)	Dub, Galvat, Glavatičić, Gorović, Kovači, Krimovice, Kubasi, Lastva, Lješević, Najlešić, Pelinovo, Pobrde, Prijeradi, Prijedor, Sišić, Sutvara, Višnjevo, Vranović, Zagora
Kotor	Kotor	Krtole	Bogšić, Đurašević, Gošić, Milović, Niković, Radović
Kotor	Kotor	Kotor	Bogdasić, Kavač, Kotor, Lepetane, Mrčevac, Orahovac, Škaljari, Špiljari
Kotor	Kotor	Lastva	Lastva Donja, Lastva Gornja
Kotor	Kotor	Luštica	Babunci, Brgulj, Krašić, Mrkovi, Radovanić, Rose, Zabrde
Kotor	Kotor	Muo	Muo
Kotor	Kotor	Prčanj	Prčanj
Kotor	Kotor	Stolivo	Stolivo
Kotor	Kotor	Tivat	Tivat
Kotor	Risan	Perast	Đurić, Kostanjica, Perast, Strp-Lipci
Kotor	Risan	Risan	Krivošije Donje, Krivošije Gornje, Ledenice Donje, Ledenice Gornje, Morinje, Risan, Ubli
Makarska	Makarska	Drvenik	Baćina, Brist, Drvenik, (Gornje primorje), Gradac, Podaca, Zaostrog
Makarska	Makarska	Makarska	Baška Voda, Brela, Drašnice, Igrani, Kotišina, Makarska, Podgora, Tučepi, Veliko Brdo, Živogošće
Makarska	Vrgorac	Vrgorac	Dragljani, Dusina, Kozica, Orah, Poljica, Račva, Stilje, Vrgorac, Zavojani

P.K.	S.K.	Pol.O.	P.O.
Metković	Metković	Metković	Dobranje, Metković, Slivno, Vidonje
Metković	Metković	Opuzen	Borovci, Desne, Komin, Opuzen, Pasičina, Plina, Struge, Vido
Sinj	Sinj	Sinj	Bajagić, Biško, Bitelić Donji, Bitelić Gornji, Brnace, Budimir, Čaporice, Dabar, Dolac Donji, Dolac Gornji, Erečgovci, Gala, Glavice, Gljev, Grab, Hrvaci, Kamensko, Karakašića, Koprivno, Košute, Kraj, Krušvar, Lučane, Obrovac, Otok, Potravlje, Prisoje, Radušić, Ruda, Satrić, Sičani, Sinj, Srijani, Strizirep, Sušci, Tjariće, Trnbusi, Turjake, Udovičić, Ugljani, Vedrine, Veljić, Vojnić, Voštari, Vrpolje, Vučipolje
Sinj	Vrlika	Vrlika	Cetina, Civljane, Garjak, Ježević, Kijevo, Koljani, Kosore, Maovice, Otišić, Podosoje, Vinalić, Vrlika
Split	Brač (Supetar)	Bol	Bol
Split	Brač	Milna	Bobovišće, Milna
Split	Brač	Nerežišće	Dračevica, Nerežišće
Split	Brač	Postira	Dol, Postira
Split	Brač	Pučišće	Humac Gornji, Novo selo, Povje, Prašnice, Pučišće, Selca, Sumartin
Split	Brač	Supetaar	Mirce, Supetar, Splitska, Škrip
Split	Brač	Sutivan	Humac Donji, Sutivan
Split	Omiš	Omiš	Blato, Čista, Dubrava, Duče, Gata, Katuni, Kostanje, Kreševo, Kućice, Novasela, Omiš, Opanci, Podgrađe, Rogoznica, Slime, Svinjšće, Tugari, Zakućac, Zvečanje, Žeževica
Split	Split	Klis	Dugopolje, Klis, Konjsko, Kotlenice
Split	Split	Kaštel Lukšić	Kaštel Kambelovac, Kaštel Lukšić
Split	Split	Muč	Bravčević, Bročanac, Crivac, Gizdovac, Milešine, Muć Donji, Muć Gornji, Neorić, Ogorje Donje, Ogorje Gornje, Postinje Donje, Postinje Gornje, Pribude, Prugovo, Ramljani, Sutina
Split	Split	Šolta	Donje Selo, Gornje Selo, Grohote, Srednje Polje
Split	Split	Split	Jesenice, Kamen, Kućine, Mravinci, Podstrana, Solin, Sitno, Slatine, Split, Srinjine, Stobreč, Žrnovica
Split	Split	Sućurac	Kaštel Gomilica, Kaštel Sućurac
Split	Trogir	Lećevica	Brštanovo, Čvrljevo, Divojević, Dugobabc, Kladnjice, Korušće, Lećevica, Nisko, Radošić, Utore Donje, Utore Gornje, Vinovo, Visoka, Vučevica

Ovdje treba istaći da je 30. srpnja 1864. godine donesen zakon na osnovi kojeg su zatim doneseni novi općinski i izborni pravilnici.³⁶ Novost pravilnika je u tome što su općine postale autonomne upravne jedinice. Općinu predstavlja općinsko vijeće i općinska uprava. Članove općinskog vijeća biraju birači, a njihov broj je ovisio od broja birača. Općine koje su imale manje od 100 birača birale su 12 članova, od 101 do 300 birača birale su 18 članova, od 301 do 600 birača birale su 24 člana, od 601 do 1000 birača birale su 30 članova, a općine s više od 1000 birača birale su 36 članova.³⁷ Općinsku upravu biralo je općinsko vijeće, a sastojala se od načelnika i najmanje dva, a najviše šest prisjednika. Članovi općinskog vijeća i općinske uprave birali su se na tri godine, a od 1897. na šest godina³⁸ i ostaju na toj funkciji dok novo općinsko rukovodstvo ne nastupi u službu. Seoske glavare biralo je općinsko vijeće. Općinske časti su besplatne. Nadzor nad općinama obavljao je Pokrajinski sabor preko svog Zemaljskog odbora. Namjesništvo je moglo raspustiti općinsku upravu na što se ova mogla žaliti Centralnoj vladi u Beču.

Organizacija sudstva

Dolaskom na vlast u Dalmaciji, Austrija nije odmah ukinula francusku organizaciju sudstva. Postupno se ukidaju francuski zakoni, a nova organizacija provedena je zakonom od 22. prosinca 1819. koji je stupio na snagu 1. veljače 1820.³⁹

Ovom organizacijom Prizivno sudište u Zadru postaje vrhovni sud za Dalmaciju. Osnovana su i 4 okružna zborna suda u Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru. Oni su nadležni u građanskim sporovima samo na području mjesta i kotara svog sjedišta, pa se nazivaju i pretura urbana; u krivičnim sporovima nadležni su i za područje svih područnih kotarskih sudova.⁴⁰

Prema navedenoj organizaciji na području Dalmacije su osnovana 24 kotarska suda, a nazivaju se preture-poglavarstva. Na području zadarskog okružnog suda djeluje 7 kotarskih sudova: Obrovac, Šibenik, Knin, Drniš, Skradin, Pag i Rab.

Na području splitskog okružnog suda djeluje 9 kotarskih sudova: Trogir, Sinj, Imotski, Makarska, Brač, Omiš, Opuzen, Hvar i Vis.

Na području dubrovačkog okružnog suda djeluje 6 kotarskih sudova: Cavtat, Slano, Pelješac, Korčula, Mljet i Lastovo.

Na području Okružnog suda Kotor djeluju 2 kotarska suda: Herceg Novi i Budva.

³⁶ Foretić, 93-99. donosi sadržaj spomenutih pravilnika, a na str. 178/179, u bilj, 18 razna mišljenja suvremenika o pravilnicima te popis literature koja se na njih odnosi; Novak, 391-393, opisuje također ta dva pravilnika.

³⁷ Foretić, 93.

³⁸ Foretić, 93.

³⁹ RACCOLTA... 1819, 565-584.

⁴⁰ O nadležnosti i uređenju ovih sudova donosi podatke RACCOLTA... 1819, 574-575; Maštrović, 60; Beuc, 196-197.

Po ovoj organizaciji u Dalmaciji su djelovala 24 kotarska suda koji su se dijelili u 3 klase,⁴¹ a za njihovo određivanje mjerodavna je veličina područja i broj stanovništva.⁴²

Kotar Vrljica potpadao je pod sud Sinj.⁴³

Kotarski sudovi su obuhvaćali nekoliko političkih općina.⁴⁴ Tijekom vremena neki su od njih ukinuti, a neki su promijenili granice nadležnosti ili sjedište.

Kotarski sud u Rabu ukinut je 1. srpnja 1826., a njegovo područje pripojeno je Kotarskom sudu u Pagu. Istovremeno je uspostavljena serdarija u Rabu.⁴⁵ Kotarski sud u Lastovu spaja se sa kotarskim sudom u Korčuli 1. listopada 1826.⁴⁶

Područje nadležnosti Kotarskog suda u Obrovcu smanjuje se, a neki njegovi dijelovi pripojeni su području Zadra, Knina i Skradina 21. veljače 1827.⁴⁷

Sjedište bračkog suda premješteno je iz Nerežišća u Supetar 16. veljače 1830.⁴⁸

Kotarski sud u Mljetu ukinut je 1. srpnja 1832., a područje njegove nadležnosti pripojeno je Kotarskom sudu u Slanom⁴⁹, dok je njegovo sjedište premješteno u Ston 1. studenoga 1848.⁵⁰

Kotarski sud u Benkovcu počeo je djelovati 1. siječnja 1847.⁵¹

U Silbi i Vrgorcu osnovani su novi sudovi 5. veljače 1848. godine, ali nisu počeli s radom zbog poznatih političkih zbivanja iste godine i zbog najave nove organizacije sudstva.⁵²

Carском naredbom od 17. srpnja 1850. godine provedena je nova organizacija sudstva u Dalmaciji.⁵³ Prema toj naredbi u Dalmaciji djeluje 28 kotarskih sudova i 4 okružna suda s nadležnošću kotarskih sudova, a osnivaju se i novi kotarski sudovi u Silbi, Kistanjama, Muću i Vrgorcu. Najviši sud je Prizivni sud u Zadru.

⁴¹ RACCOLTA... 1819, 575-576, točka 3-7

⁴² Maštrović, 64.

⁴³ RACCOLTA... 1819, 576.

⁴⁴ Isto, 581-582, donosi podatak koje općine potpadaju pod koji sud.

⁴⁵ RACCOLTA... 1826.

⁴⁶ RACCOLTA... 1827, 24-26, sv. 21, br. 1593.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ RACCOLTA... 1830, 35.

⁴⁹ RACCOLTA... 1832, 141.

⁵⁰ Maštrović, 71.

⁵¹ RACCOLTA... 1845, donosi oznanjenje od 19. studenog 1845. o osnivanju Preture u Benkovcu, pa u 5. odlomku navodi da će se formirati kotar Benkovac koji će imati općinsku upravu ili podestariju; o istom u RACCOLTA... 1846, sv. 25, br. 252, donosi objavu da kotarsko poglavarstvo počinje s radom 1. siječnja 1847, a raniji sv. 25, br. 21-j od 1845. donosi objavu o osnivanju kotarskog poglavarstva u Benkovcu; GAZZETTA DI ZARA br. 99/1846. od 10. prosinca 1848. govori da Pretura počinje s radom 1. siječnja 1847.; Jelić, 290. navodi da je sindikat Benkovac ukinut 1827. i ponovno uspostavljen 1846. te započeo s radom 1. siječnja 1847. kada je obnovljena i pretura.

⁵² RACCOLTA... 1845, 411; RACCOLTA... 1848, 46,338; Maštrović, 71.

⁵³ GLASNIK DALMATINSKI, prilog N. broju 71 od 3. rujna 1850. donosi carsku naredbu iz koje je vidljiva podjela sudova.

Na području Zadarskog okružnog suda djeluje 11 kotarskih sudova: Zadar, Rab, Silba, Pag, Obrovac, Benkovac, Šibenik, Skradin, Drniš, Knin i Kistanje.

Na području Splitskog okružnog suda djeluje 13 kotarskih sudova: Split, Trogir, Omiš, Brač, Sinj, Muć, Vrljika, Makarska, Imotski, Vrgorac, Opuzen, Hvar i Vis.

Na području Dubrovačkog okružnog suda djeluje 5 kotarskih sudova: Dubrovnik, Cavtat, Ston, Pelješac i Korčula.

Na području Kotorskog okružnog suda djeluju 3 kotarska suda: Kotor, Novi i Budva.

U spomenutoj Naredbi utvrđena je stupnjevitost sudova (sudovi prvog, drugog i trećeg reda) te područje i nadležnost za krivične sudove. Na temelju navedene Naredbe Odbor za uređenje političkog upravljanja vlasti u Dalmaciji proveo je kotarsko razdjeljenje Dalmacije s naznakom poreskih općina koje potpadaju pod pojedini kotarski sud.⁵⁴

Nova organizacija kolegijalnih sudova određena je Vladinom odlukom od 14. rujna 1852., a provedena Naredbom ministarstava unutarnjih poslova, pravosuđa i financija od 8. veljače 1854. o političkom i sudbenom uređenju Dalmacije.⁵⁵ Po toj Naredbi u Dalmaciji postoji Prizivni sud u Zadru, 4 prvostepena okružna suda (Split, Dubrovnik, Kotor i Zadar) te ukupno 32 kotarska suda. Političke poslove više ne obavljaju samo kotarski sudovi, nego i kotarska poglavarstva. Tek od 1868. politička vlast se potpuno odvaja od sudske.⁵⁶ Poslije navedenog razdoblja u Dalmaciji se uspostavljaju još i ovi sudovi: Kotarski sud u Biogradu na moru (1. veljače 1876)⁵⁷, Kotarski sud u Tijesnom (1. srpnja 1903)⁵⁸ i Kotarski sud u Blatu (1. siječnja 1911)⁵⁹.

Pored navedenih sudova postojao je u Beču Vrhovni i Kasacioni sud koji je rješavao sporove i sukobe nadležnosti iz javnog prava, kao npr. sporove između upravne i sudske vlasti, između pokrajinske i vrhovne vlasti te sukobe između pojedinih pokrajina.⁶⁰

S promjenom postupka u građansko-pravnim poslovima, 1. lipnja 1914. dovršeno je posljednje ustrojstvo u mreži redovnih sudova u Dalmaciji za vrijeme austrijske uprave.⁶¹

"TERITORIJALNA VOJSKA"

Svojim dolaskom po drugi put na vlast u Dalmaciju, Austrija ponovno uspostavlja staru instituciju Teritorijalne vojske (*Forza territoriale*)⁶².

⁵⁴ O sudskoj podjeli Dalmacije objavljeno je Oznanjenje od 28. rujna 1850. a donosi ga GLASNIK DALMATINSKI pod br. N. 33/P.C.O.

⁵⁵ Naredbu objavljuje GLASNIK DALMATINSKI, br. 19 od 7. ožujka 1854.

⁵⁶ Maistrović, 74.

⁵⁷ LIST DRŽAVNIH ZAKONA..., br. 130/1874, 138/1875. i 8/1876.

⁵⁸ LIST DRŽAVNIH ZAKONA..., br. 199/1902. i 92/1903.

⁵⁹ LIST DRŽAVNIH ZAKONA..., br. 147/1910. i 229/1910.

⁶⁰ Maistrović, 72.

⁶¹ LIST DRŽAVNIH ZAKONA..., br. 118/1914. i 125/1914.

⁶² Madirazza, 402-403, smatra da su Teritorijalne snage, osnovane od Venecije 1556. u početku za obranu granice od Turaka, a kasnije kao unutarnja policija u Provinciji; Lago, 310-311, smatra da su osnovane 1566, a ukinute 1851. s uvođenjem žandarmerije; Peričić, br. 12, 175, smatra da su navedene snage bile organizirane već početkom 16. stoljeća.

Guverner Dalmacije Tomašić proglasom od 30. srpnja 1814. uspostavlja nadležnost kolonela i serdara⁶³, koji su imali, pored stare obrambene funkcije i nadležnost izvršno-upravne i sudske funkcije u sporovima vrijednosti do 5 fiorina. Tomašićev proglas ponovno je potvrđen 22. prosinca 1919. godine Odlukom Prizivnog suda u Zadru.⁶⁴ Pokrajina je bila podijeljena na šest okruga kojima je na čelu stajao pukovnik, a svaki okrug se dijelio na serdarije kojima je na čelu bio serdar.⁶⁵

Nova organizacija Teritorijalne vojske provedena je 19. srpnja 1821. godine, kad je donesen Pravilnik i izvršena nova podjela Dalmacije s obzirom na Teritorijalnu vojsku.⁶⁶

Prema navedenom Pravilniku, vojne snage (*forza militare*) na kopnu i na otocima osnovane su radi provođenja zakona i organiziranja reda. Teritorijalna vojska sastoji se od 4 pukovnije, 24 serdarije i 7 podserdarija, te 576 pandura (za svaku serdariju po 24 pandura).

Pukovnici i serdari (ako su ovlašteni od pukovnika), mogli su postavljati harambaše koji su stajali na čelu pandura, a panduri su birani od najuglednijih ljudi.⁶⁷

Dalmacija se sastoji od sljedećih pukovnija i serdarija.⁶⁸

Prva pukovnija sa postajom pukovnika u Zadru, obuhvaća okolicu Zadra s otocima, teritorij Nina i otoka Paga. U zadarsku pukovniciju spadaju serdarije u Zemunik, Biogradu, Obrovcu, Kistanjama, na otocima Zadra sa sjedištem u Sutomišćici te u Pagu. Podserdar u Benkovcu podređen je serdaru u Biogradu, podserdar u Ostrovici podređen je serdaru u Kistanjama, a podserdar u Molatu podređen je serdaru u Sutomišćici.

Druga pukovnija je u Šibeniku sa postajom pukovnika također u Šibeniku. U nju spadaju serdarije: u Šibeniku, primorju Šibenika s otocima, sa postajom serdara u Tijesnom, u području Skradina, Drniša i Knina te u Kotaru Vrlika s teritorijem prema Kninu. Podserdar u Boraji podređen je serdaru u Šibeniku, a podserdar u Miljevcima serdaru u Drnišu.

Treća pukovnija sa postajom pukovnika u Splitu obuhvaća područje Splita i Klisa. U ovu pukovniciju spadaju serdarije: u Splitu, na teritoriju Trogira s njegovim otocima i kaštelima, u Zagorju na području Trogira sa sjedištem serdara u Ogorju, u području Sinja s desne strane rijeke Cetine i postajom serdara u Sinju, u području Sinja s njegove lijeve strane i s postajom serdara u Vožancima te u Kneževini Poljica s postajom serdara u Gatima.

⁶³ Oglas guvernera Tomašića o provizornoj organizaciji Teritorijalnih snaga u Dalmaciji u: STAMPE, sv. 1813/1814. do 3. srpnja 1814.

⁶⁴ RACCOLTA... 1919, str. 578, čl. 16.

⁶⁵ Maštrović, 68.

⁶⁶ RACCOLTA... 1821, 397-428.

⁶⁷ Isto, 400-401.

⁶⁸ Isto, 406-429, donosi broj pukovnija, serdarija, mjesta koja serdarije obuhvaćaju, broj duša u pojedinim mjestima te broj podserdarija.

Četvrta pukovnija s postajom pukovnika u Makarskoj obuhvaća područje Makarske. U ovu pukovniciju spadaju serdarije: Makarska, područje Omiša i Zadvarja s postajom serdara u Omišu, područje Imotskog, Imotski s postajom serdara u Studencima, područje Vrgorca, područje uz Neretvu s postajom serdara u Opuzenu. Podserdar u Katunima podređen je serdaru u Omišu, a podserdar u Župi podređen je serdaru u Imotskom.

Prema ovoj podjeli otoci Krk, Rab, Cres, Osor i Lošinj te Hvar, Brač, Korčula i Vis nisu potpadali pod jurisdikciju pukovnika.⁶⁹

U građansko-pravnim predmetima stvarna je nadležnost pukovnika i serdara ostala nepromijenjena, tj. rješavanje sporova do vrijednosti od 5 florina.⁷⁰ Kako se događalo da se te funkcije zloupotrebljavaju, vlada je svojom Naredbom od 25. rujna 1921. o nadležnosti,⁷¹ revidirala Naredbu od 29. srpnja 1814. godine, istaknuvši da se nova Naredba ne odnosi na stanovnike mjesta u kojima postoji redovni sud.⁷² Protiv presude serdara, osuđena je stranka mogla uložiti žalbu kotarskom sudu i to samo ako se radilo o poljskim štetama.⁷³ Kako se sudstvo bolje organiziralo, rasla je i težnja da se serdarijatu oduzme sudska nadležnost.

U već spomenutoj Naredbi od 17. srpnja 1850. godine napominje se da "nastava stražarstva sigurnosti neće dalje u Dalmaciji obstajati nego biti će drugčije zaminjene" i da će se sudska nadležnost oduzeti časnicima i serdarima.⁷⁴ To je učinjeno stupanjem na snagu Zakona od 27. travnja 1873. godine.⁷⁵

Kod teritorijalnih snaga važno je istaći općinske rondare koji su postojali radi održavanja reda i sigurnosti po općinama gdje nema plaćenika. Njihov rad regulirao je Pravilnik za službu općinskih ronda od 24. rujna 1845. godine, a počeo se primjenjivati od početka 1846.⁷⁶

Organizacija službe bila je povjerena rondarskom harambaši koji je podložan "upravnom glavaru od mista, za time općinskom dvoranstvu, a najposli preturi".⁷⁷ Rondarski harambaša bira se među onima koji uživaju najveći ugled, a izabran je od općinske uprave i potvrđen od Preture koja se dogovorila sa serdarijom.⁷⁸ Biraju se na tri godine, a služba im se može i produžiti. Plaće im nisu bile stalne već su nagrađivani prema obavljenom zadatku.

Tako je ostalo sve do 1. studenog 1850. kada je uspostavljena žandarmerija kao stalna služba plaćenih oružnika.⁷⁹ Teritorijalna vojska će postupno biti ukinuta jer se pokazala nedjelotvornom i bez dovoljno dobre organizacije i stege.

⁶⁹ Isto, 404.

⁷⁰ Maštrović, 69.

⁷¹ RACCOLTA... 1821, 597.

⁷² Isto, 397.

⁷³ Maštrović, 69.

⁷⁴ GLASNIK DALMATINSKI, dodatak N. br. 71, 1.

⁷⁵ Maštrović, 69.

⁷⁶ RACCOLTA.... 1845, 330-331; ŠTAMPE, sv. 22, br. 1777 od 24. rujna 1845.

Resumé

ORGANISATION DE L'ADMINISTRATION EN DALMATIE PENDANT LA DEUXIÈME DOMINATION AUTRICHIENNE (1814-1918)

Dans ce travail l'auteur élabore l'évolution de l'administration en Dalmatie pendant la deuxième domination autrichienne de 1814 à 1918. Il donne le cadre historique qui a influencé cette évolution, il décrit l'organisation administrative et judiciaire car ces fonctions ont été séparées à partir de 1868 et enfin il décrit les organes administratifs et exécutifs.

La Dalmatie, qui comprenait à cette époque les Bouches de Kotor, était une simple région autrichienne soumise au gouvernement centrale à Vienne.

L'organe suprême de cette administration était le gouvernement régionale (LANDESGUBERNIUM) qui à partir de 1852 porte le nom de (LUOGOTENENZA) la lieutenance. Le chef de cette administration était le gouverneur voire le lieutenant (à partir de 1852) qui avait le pouvoir civile et militaire jusqu' à 1902 quand ces deux fonctions sont séparées.

La première grande organisation administrative en Dalmatie, l'Autriche a fait en 1822. Selon celle-ci l'administration a été divisée en 4 (quatre) circonscriptions (Zadar, Split, Dubrovnik, Kotor). Les circonscriptions sont divisées à leur tour en districts, les districts en communes qui comprenait plusieurs agglomérations, mais à cette époque elles étaient privées de l'autonomie.

La nouvelle organisation administrative est faite en 1854. Elle comprenait aussi les circonscriptions, les districts, et les communes politiques. En 1864 les communes deviennent autonomes. En 1865 on supprime les circonscriptions et leurs fonctions sont réparties entre les districts et la lieutenance. En 1868 on a fait encore une division administrative de la Dalmatie en 12 districts, 80 communes et 744 bureaux de perception et en même temps le pouvoir politique est séparé de pouvoir judiciaire. Après cette époque sont formés les nouveaux districts et les communes de sorte que à la fin de la domination autrichienne en Dalmatie existent 14 districts politiques et 86 communes politiques.

La première réorganisation judiciaire en Dalmatie est faite par l'Autriche à peine en 1819, et elle entre en vigueur le 1er février 1920. Selon elle la plus haute instance en Dalmatie devient la cour d'appel de Zadar, en outre on a encore quatre cours départementaux: à Zadar, Split, Dubrovnik, Kotor. Hormis celles-ci existent encore les tribunaux de districts qui avaient les fonctions administratives et judiciaires jusqu'à 1868. La cour de cassation était à Vienne.

Outre les organes administratifs et judiciaires l'Autriche a organisé les forces territoriales qui avaient le pouvoir exécutif. Ces forces en Dalmatie ont été composées de quatre régiments, vingt-quatre serdaries, sept sous-serdaries, des pandours et de la ronde communale. En 1850 on installe la gendarmerie et les forces territoriales seront supprimées successivement.

En 1861 la Dalmatie a son Assemblée comme parlement régional qui était le plus haut organe autonome de Dalmatie sous la domination autrichienne.